

Arno Karlen: Napoleonov svrab (Napoleonova čežnja)

Napoleonov život i zdravlje postavlja najjednostavnije i najuobičajenije pitanje koje su ljudi postavljali biološkoj povijesti: može li svrab velikana prisiliti milijune ljudi da se češu. Ta metafora nije proizvoljna. Mnogi od nas po prvi su put čuli o Napoleonovim bolestima u šalama ili u nekoj ozbiljnoj priči o tome kako je jednu ruku držao u kaputu da bi se mogao češkati ili držati za trbuh od bolova. Kada sam po prvi put čuo tu legendu, u srednjoj školi, govorilo se o ušima ili o “ravnateljevom čiru”. U stvari Napoleon je doista bolovao od groznog svraba i želučanih poremećaja, a oni nisu utjecali samo na njegove poze.

Napoleon je tvrdio da je dobio skabije, vrlo zaraznu bolest kože koju obično zovemo “svrabom” tijekom opsade Toulona godine 1793. To je možda točno, ali je također bolovao od ozbiljnog neurodermitisa, ili živčanog svrbeža koje se nastavljalo do kraja njegovoga života. To se obično manifestira prisilnim svrbljenjem pod stresom. Napoleon je jednom rekao: “Živim samo od kože”. Poznato je da je stiskao prištiće na svojem licu sve dok nisu toliko krvarili da su njegovi vojnici mislili da je ranjen. Pri tenzijama on je katkada svrbežom skidao staru ranu na nozi; barem u jednoj prilici to je učinio tako da mu je krv šiknula iz rane. Tvrdio je da je “otvorio ventil”, vjerojatno da izlije štetne tjelesne tekućine. Njegove dugotrajne kupke vjerojatno su uz ostalo trebale oslabiti poremećaje kože. Čini se da je uzimao i druga opuštajuća sredstva za stres; Lewis Way, u svojoj knjizi *Adlerovo mjesto u psihologiji* tvrdi da je Napoleon često masturbirao prije bitke kako bi opustio dio svoje goleme napetosti.

Napoleonova golema energija i njegov život pun stalnih kriza uzrokovao je i druge simptome. Bolovao je od napada bijesa, tuge, grčeva, migrenoznih glavobolja, nesvjestica i trzavica. Uz to, postojao je još i jedan privatniji i ponižavajući simptom, koji, prema dr. Williamu Oberu objašnjava “enigmu Waterlooa”, naime Napoleonovu čudnu nesposobnost da iskoristi svoju početnu prednost u toj bitki. Moramo prvo čuti argument prije negoli sa smiješkom odbacimo post-postmortem dijagnozu iz Oberova eseja “Stolice velikana” – naime tezu da je Napoleon bolovao od bolnih hemoroida koji su pripomogli njegovom padu na Waterloo.

Napoleonovi napadaji hemoroida, poput njegovog živčanog svraba, često su se pojavljivali prije i tijekom bitaka, u vremenima kada vojnici dobivaju uobičajenu naredbu “drž guzicu!” Pokušaj kontrole stresa i jakih emocija doista zatvara anus; dugotrajna napetost i teškoće sa stolicom stvaraju zapaljenje vena, fistula i druge poremećaje osjetljivog anorektalnog tkiva. Nepravilna prehrana, zatvor i neredovito pranje, svi ti uvjeti borbe i krize, pripomažu i opterećuju takve bolesti. Svaki četvrti Amerikanac koji ima hemoroide ili fistule zna da je to smiješno samo ostaloj trojici. Sjedenje može biti bolno a hodanje grozan napor; napokon, bilo kakav stav, čak i ležanje postaje muka. Zapaljenje i bol postaje čovjekova sjena, stvara bijes, opću živčanost i iscrpljenost. Jedno rijetko olakšanje od hemoroida su duge vruće kupke, pa su hemoroidi, zbog svraba, bili vjerojatniji uzrok Napoleonovoj privrženosti dugim kupkama.

Napoleon je imao jake napade hemoroida od svojih kasnih dvadesetih godina pa sve do kraja svoje vojne karijere; opaki napadaj imao je tijekom ruske kampanje, a možda isto vrijedi i za sudbonosnu 1815. Te je godine pobjegao i s Elbe i putovao preko Alpi da stigne u Pariz; tijekom toga putovanja imao je blaži napad. Bolest je prestala u

Parizu tijekom plana bitke, ali se punom snagom nastavila oko 13. lipnja, na putu za Waterloo. Jahanje na sedlu s takvim nabrekliinama sudbina je kakvu bismo poželjeli samo najgorem neprijatelju. A upravo je tako Napoleon proveo dan prije bitke.

Francuzi su stekli prednost kod Lignyja 17. lipnja. U normalnim uvjetima, Napoleon bi tu prednost brzo kapitalizirao. Međutim, on je zbog boli bio budan cijelu noć i ustao je u osam sati iscrpljen i mamuran. Još nekoliko sati potom nije izdao nikakve naredbe – to je frustriralo njegove generale. Za to vrijeme protivnički saveznici su se postavili na nove položaje i francuska je prednost otišla u nepovrat. Tijekom cijeloga dana Napoleon je bio snen, maglovit, nesuvisao, neodlučan; neke njegove akcije povjesničarima i dalje predstavljaju zagonetku. U jednom trenutku sišao je s konja i počeo se pridržavati za ogradu. Lice mu je bilo bolno, i jedan je sat pokušao sjediti na putu za Brisel. Wellington je kasnije izjavio da je Waterloo bio jedna od najneodlučnijih pobjeda koje je ikada vidio. Napoleonova iscrpljenost, bol i ograničena mobilnost vjerojatno je odigrala svoju ulogu. Dr. Ober kaže: “Ne možemo ponovno ispisati povijest i nema sigurnosti da bi Napoleon pobijedio Wellingtona i Bluechera da nije bolovao od akutne tromboze hemoroida, ali dugoročno gledano carstvo ne bi smjelo počivati na tako osjetljivoj i krhkoj pozadini.” I nastavlja citatom iz Biblije o tome kako Bog svrgava velikane: “*Deposuit potentes de sede* govori se o Svemogućemu, ali hemoroidi u tome mogu odigrati svoju ulogu.”

Čitatelji koji misle da je ovakav pogled na povijest isuviše usredotočen na jednu stvar, neka razmisle o slučaju Luja XIV francuskoga. On je bolovao od mnogih bolesti, ali najbolniji su bili hemoroidi. Dobio ih je u ranim tridesetim godinama, i nakon petnaestak godina zakomplicirali su se i pretvorili u grozne analne fistule. Kada ga je boljelo, Luj je dobivao eksplozije bijesa, a javno je dobro vjerojatno analogno patilo. Kraljevska je tegoba napokon kirurški uklonjena. Nakon toga Luj je trideset godina živio u dobrom zdravlju i bio je relativno dobrog raspoloženja. (I onda, kao i uvijek, bilo je ljudi koji su slijedili vođu kuda god da je krenuo, pa su neki posve zdravi dvorjanici također obavili svoje fistulotomije.) Obično mislimo da um vlada ljudskom sudbinom, ali veliki povjesničar Michelet je smatrao da je Lujev oporavak od kronične rektalne bolesti bila prekretnica u njegovoj vladavini. Ali barem ja ne bih mario da mnome vlada čovjek s kroničnom zuboboljom, a o rektalnoj fistuli da i ne govorimo.

Oni koji još uvijek sumnjaju da je Napoleonov kraj bio njegov *nemesis* neka razmisle i o još jednoj njegovoj tajnoj bolesti: Bolni krikovi čuli su se iz Napoleonove kupaonice – njihov uzrok bio je dysuria, odnosno urinarna bol. Samo je nekoliko ljudi znalo o tome za vrijeme Napoleonova života, i on je od njih tražio da sačuvaju tu tajnu, što su poznavatelji tajne pedeset godina i činili. Devetotomna biografija Napoleona Sir Waltera Scotta, objavljena 1827. ne spominje tu bolest. Ali u *Jadnicima*, nekoliko desetljeća kasnije, Hugo spominje kako je drugoga dana bitke kod Waterlooa Napoleon bolovao od “lokalne boli” i cijeli dan jahao “uz gadnu bol u mjehuru”.

Jak napad dysurije Bonaparte je imao već 1800. u bitci kod Marenga, i oni su se pojavljivali cijeli život, često u kritičnim trenucima. U napadu na Rusiju, kod Borodina, Napoleon je imao grozne bolove pri pokušaju da izsili urin u kapljicama punim sedimenata. Tijekom šestogodišnje zatočenosti na Sv. Heleni, često su ga vidjeli kako naslanja glavu na drvo i uzalud pokušava urinirati. Katkada je bol bila

tako oštra da je rijetko spavao više od nekoliko sati u nizu, pa je često naglo prekidao svoje susrete. Svojem je posljednjem liječniku, Francescu Atommarhiju jednom rekao: “To je moja slaba točka, i to će naposljetku biti uzrok moje smrti.”

Postojala su dva razloga za Napoleonovu tajnovitost u vezi s njegovim poteškoćama s mjehurom. Jedan je razlog bila njegova nesposobnost da tijekom svojega braka s Josephinom stvori nasljednika; mnogo je godina Napoleon bio osjetljiv na sve što bi moglo dovesti u sumnju njegovu potenciju i spolno zdravlje. Drugi je razlog bila glasina da se s duge vojne kampanje vratio Josephini sa spolnom bolešću. Njegovi su liječnici uvjerali ogovarače da to nije istina, ali efekta od toga nije bilo. Priča o “ljubavnoj tegobi” ponovno se pojavila kada su ga komesari Alijanse odvodili u izgnanstvo na Elbu. Izvor te optužbe, pruski grof Truchsess von Waldburg, možda je o spolnoj zaraženosti zaključivao na temelju Napoleonove urinarne tegobe. Nema nikakvih uvjerljivih dokaza da je Napoleon ikada imao gonoreju ili sifilis, ali ta se ideja sporadično ponavljala prije i nakon njegove smrti. Obdukcija je ustanovila velik broj kamena u mokraćnom mjehuru, i to je bio dovoljan razlog za njegove urinarne probleme.

Dermatitis, hemoroidi i bol pri mokrenju nisu bili jedini barometri Napoleonova stresa. Njegov vojni liječnik od 1796 do 1814., dr. Yvan, napisao je da je “Careva konstitucija bila izuzetno nervozna. Bio je vrlo podložan emocionalnim utjecajima, a grčevi su se obično dijelili na trbušne i mokraćn.” Njegov želudac, kao i njegov mokraćni mjehur, stajali su ga sigurno nekih bitki. Godine 1813. tek što nije opkolio snage Alijanse kod Dresdena, Napoleon je posve onemoćao zbog želučanih boli i povraćanja, pa je zapovjedništvo morao predati potčinjenima, koji nisu znali iskoristiti Napoleonov dobar početak. Dva mjeseca kasnije, zbog sličnog napada, u bitci kod Leipziga, završio je u krevetu. Isto tako, često je imao i iscrpljujuće napade kašlja, možda psihosomatske prirode, a možda zbog blage tuberkulozne ili neke druge plućne infekcije. Napokon, bila je tu još jedna unutrašnja bol. Napoleonov sekretar, Fauvelet de Bourrienne, zabilježio je rane 1802. godine da je car imao bol na desnoj strani, te da je postao nadraživ, što je nesumnjivo utjecalo na neke njegove odluke (to je Bourrienneov zaključak.) Napoleon je često znao otkopčati svoj prsluk, nasloniti se na desni rukohvat stolca i vikati da ga ozbiljno boli. Odtada je ruku držao u svojem kaputu kako bi pridržavao mjesto koje ga je boljelo.

Izvor nekih Napoleonovih abdominalnih boli bio je u području jetre, dok je drugi bio u području želuca. Kada je bio vrlo bolestan na Sv. Heli, a njegov želudac vrlo nadražen, Napoleon je svojim liječnicima izjavio kako je njegov otac u svojim kasnim tridesetim godinama umro od raka želuca, i kako se brinuo da je ta bolest nasljedna. Stoga je zamolio da se napravi autopsija i da se rezultati pošalju njegovom sinu. Autopsija je potvrdila da je rak želuca bio neposredni uzrok smrti, ali odtada pa sve do danas postoje oni koji misle da je bila riječ o nekoj drugoj bolesti ili čak o izravnome ili neizravnome ubojstvu.

Slučaj i dalje živi jer su Napoleonov život, zdravlje i smrt oduvijek imali političke implikacije; tijekom njegovih zadnjih godina te su stvari mogle biti potencijalni dinamit u političkoj propagandi. Zamislite samo situaciju da je Hitler preživio Drugi svjetski rat i da je bio zatočen na malom mediteranskom otoku pod prismotrom britanskih časnika i liječnika. Neprijatelji, sljedbenici, žrtve Nacista i kripto-Nacisti u cijelome svijetu vidjeli bi opasnost ili bodrenje u svakom njegovom kašlju i u svakom

zdravom danu. Svijet bi ovisio o najmanjoj glasini, a narodi bi posvuda vidjeli ugrozu ili obećanje već prema tome hoće li ga liječnici izliječiti. Vjerojatni nakakav izvještaj ne bi sve zadovoljio. Isto je bio slučaj i s Napoleonom.

Rasprave o Sv. Heleni počele su čim je taj otok bio izabran za Napoleonovo izgnanstvo. Mnogi Francuzi bojali su se da su Napoleona poslali na polutropsko leglo boleština kako bi tamo pogodno podlegao stvarnim ili navodnim bolestima. Papa Pio VII, kojega je Napoleon nekoć zatočio i ponizio, zatražio je od Alijanse da ga puste, jer je smatrao da je taj stjenovit otok Sv. Helene smrtonosan za njegovu zdravlje... jadni izgnanik umirat će na rate.” Sir Walter Scott kasnije je to mjesto nazvao “vražjim otokom”, a njegova guvernora Sir Hudson Lowea, “plaćenim ubojicom”.

Kao što je bilo i za očekivati, Britanci su pak pretjerivali uspoređujući otok sa luksuznim toplicama. U stvari, klima otoka bila je vlažna ali umjerena, otok dakle nije bilo ni najgore ni najbolje zamislivo mjesto. Neke su bolesti tamo bile uobičajene, kao što je to bio slučaj i sa velikim dijelom Mediterana u to vrijeme, a Napoleonov stan nije bio udoban i čist. Britancima, koji su već doživjeli Napoleonov povratak s otočnog izgnanstva, bilo je najvažnije da otok bude mali, zabačen, izvan ruke, neposjećen, i zato savršena kaznionica bez rešetaka za najvažnijeg zatočenika na svijetu. Napoleona uglavnom nisu tretirali blagonaklono, i Britanci su se vjerojatno nadali da će naposljetku na Sv. Heleni doživjeti svoj kraj; ali vjerojatno nisu bili tako zlonamjerni da ga otvoreno maltretiraju.

Ali godine 1816., druge godine Napoleonova zatočeništva na otoku, natekle su mu noge, a tupa bol s desne strane se ponovno pojavila. Dr. Barry O’Meara iz Kraljevske mornarice dijagnosticirao mu je hepatitis i pripisao purgative i druge beskorisne lijekove. O’Mearina dijagnoza i njegova sve veća simpatija prema Napoleonu dovela ga je u sukob s guvernerom Loweom, koji ga je 1818. godine uhapsio i vratio u Englesku. Na povratku, O’Meara je dao naslutiti kako mu je Lowe naredio da ubrza Napoleonovu smrt. O’Meara je bio otpušten iz mornarice. Povjesničari ga obično otpisuju kao čovjeka koji je širio destruktivne tračeve i kao čovjeka s podvojenim političkim lojalnostima; unatoč tomu, njegov je najveći krimen u očima Britanaca bila činjenica da je dijagnosticirao hepatitis, čime je dao oružje u ruke onima koji su tvrdili da Napoleona zlostavljaju. Napoleon, čije je zdravlje i dalje bilo nepredvidivo, imao je u siječnju 1819. napad nesvjestice. Bio je pozvan britanski mornarički liječnik po imenu John Stokoe; on je također dijagnosticirao hepatitis. Razbješnjeli Lowe optužio ga je za medicinsku i političku urotu; Stokoe je bio prisiljen dati ostavku i povući se iz službe. Loweu je više odgovarao posjetitelj iz Britanskog ministarstva vanjskih poslova koji je utvrdio da Napoleonova bolest nije “hepatitska” nego “diplomatska”.

U listopadu 1820. nakon razdoblja relativno dobrog zdravlja, Napoleon je nakon jedne duže kupke kolabirao. Imao je burni napad povraćanja i postajao je sve bolesniji i slabiji. U ožujku sljedeće godine Britanac Dr. Arnott pridružio se korzikanskom liječniku Antommarchiju. On je posumnjao da je riječ o želucu a ne o jetri. Nekoliko tjedana kasnije Napoleon je počeo povraćati crnu tekućinu; bio je to znak unutrašnjeg krvarenja u želucu. Antommarchi je donio fantastičnu odluku da mu pripiše jaki emetik; od njega se Napoleon oketao od boli; ali to nije spriječilo daljnje doze. Početkom travnja, Napoleon se počeo žaliti na bolove u želucu “kao da je od žilete”. Arnott, poput Antommarchija, pripisao je nove purgative. Danas se takvo liječenje

čini nevjerojatnim; u stvari davanje purgativa pacijentu s Napoleonovim simptomima čini se da je izravno maliciozno. Ali u to su vrijeme liječnici često podvrgavali slabe pa čak i umiruće pacijente purgativima, puštanju krvi ili pak stavljanju melema na prištiće.

Izvjешća o Napoleonovom zdravlju i dalje su se oblikovala pod političkim pritiskom i uz medicinsku zbrku. Početkom travnja Arnott je i dalje tvrdio da zatočenik ima samo dyspepsiju i da su njegovi bolovi uglavnom mentalni. Dok je Arnott pisao da je riječ o hipohondriji, Napoleon je imao visoke temperature i bio je slab. Sumnjao je da je riječ o smrtonosnom raku želuca i napisao novu oporuku. 25. travnja počeo je povraćati nešto što je ličilo na zrnca kave – naime provarenu krv, što znači da je bila riječ o krvavim čirevima, raku ili nekom drugom gastrointestinalnom stanju. Petog svibnja, nakon tijeđna nesvjestica i delirija, Napoleon je preminuo.

Napoleon je zahtijevao autopsiju, a svijet ju je očekivao. Carev časnički zbor i više od desetine promatrača, uglavnom britanskih liječničkih časnika, skupilo se u sobi za bilijar da vidi kako Antommarchi vrši autopsiju, koja nije bila ispravno provedena čak ni prema standardima onoga doba. U želucu je pronađena rupa “veličine malog prsta”, ali se želudac pripio uz jetru tako da je taj otvor bio blokiran. Samo je Napoleonovo lice i grčevi odavalo je da je riječ o raku želuca; krvarenje, perforacija i vjerojatno peritonitis (vjerojatno ubrzan purgativima) čini se da je Napoleona pošteđio dugotrajnog umiranja. Danas najuobičajenije mišljenje jest da je Napoleon umro od perforiranog želuca uzrokovanog rakom.

Britanska vlada i Sir Hudson Lowe mora da su bili sretni jer su mogli tvrditi kako je Napoleon preminuo od iste bolesti kao i njegov otac i nekoliko njegovih rođaka. Ali od tada pa sve do danas, značajna manjina liječnika i povjesničara tvrdi drukčije; a njihovi sudovi variraju od raznih bolesti do malicioznog zanemarivanja i izravnog ubojstva. Njihovi argumenti variraju od čisto školskih do jasno političkih.

Najpopularnija druga dijagnoza, kojom se završila karijera dvaju liječnika kraljevske mornarice bila je – hepatitis. Pri autopsiji, Antommarchi je ispitao i razrezao Napoleonovu jetru i tvrdio da je riječ o začepljenju, proširenju, ali ne i o apscesima ili tumoru. Dr. Shortt, jedan od engleskih liječnika promatrača, potvrdio je da su jetra bila “jako uvećana, naduta od krvi... i aficirana kroničnim hepatitisom.” S tim se nije složio Dr. Arnott i tri druga engleska liječnika. ...

....

U svojoj oporuci, umirući car naredio je da mu se obrije glava te da se kosa dodijeli nekom od njegovih nasljednika. Kosu su zadržala njegova dva dvorjanika, a gotovo stoljeće i pol kasnije, švedski zubar zainteresiran za toksikologiju, po imenu Sten Forshufvud podvrgao ju je laboratorijskim testovima i utvrdio visoku dozu arsena. On je istaknuo kako se arsen može davati u malim neprimjetljivim dozama dok se ne nakupi u tijelu kada postaje smrtonosan. Unutrašnji organi ne traju dugo nakon smrti, ali kosa i nokti traju, stoga oni zadržavaju predviđenu količinu arsena koju je osoba konzumirala. Stoga se otrov može ustanoviti i desetljećima ili čak stoljećima kasnije. Forshufvud je tvrdio da je Napoleon preminuo od kroničnog trovanja arsenom, namjernoga ili slučajnoga. On je zadržao mogućnost nenamjernoga, jer se arsen često koristio u medicini Napoleonovih dana. Kada se pojavila, arsenička teorija pobudila je međunarodnu pažnju, ali je uvjerila tek rijetke.

Gotovo dva desetljeća kasnije, Forshufvudova teorija ponovno je zadobila široku pažnju. On je nastavio sa svojom teorijom, a dva su autora napisala popularnu knjigu s detaljima o njegovom djelu. Forshufvud je surađivao s drugim znanstvenicima prilikom rezanja kose s Napoleonove glave. Kosa se rezala prema sekcijama kako bi se utvrdilo vrijeme kada se apsorbirao arsen. Njegov je konačni zaključak bio da je Napoleona polako i sistematično trovao pomoćnik koji nije djelovao u ime Engleza, već u ime rojalista u Francuskoj. Kao dokaz u prilog toj tvrdnji on je ukazivao na urotničke namjere francuskih stručnjaka da se spriječi njegovo istraživanje.

Kada je objavljena knjiga Napoleonovo ubojstvo godine 1982. neki su govorili o remek-djelu forenzične medicine koja je napokon razotkrila zlodjelo staro 150 godina. Ali bilo je i znanstvenika koji su govorili s manje superlativa. Tri istraživača proučavala su Napoleonovu kosu i ustvrdili da je u njoj bilo samo neznatno povećan arsen, ali da je visoko povišen bio antimon, metal koji se uobičajeno koristio u lijekovima Napoleonovih dana, a on pak može dati pogrešne podatke o količini arsena u laboratorijskim testovima. Jedan od njih, dr. Peter Lewin iz Toronta zaključio je kako bi teoriju o uroti trovanjem jednom za svagda trebalo pokopati, i prihvatiti nalaze stare autopsije. Nadalje, britanski kemičar David Jones sa Sveučilišta Newcastle na Tyneu, ispitivao je uzorak tapeta iz sobe u kojoj je Napoleon umro i pronašao da sadržavaju visoku, premda nesmrtonoznu dozu arsena. Okolišna kontaminacija tijela arsenom, prije ili poslije smrti oduvijek je bio problem obdukcijских dijagnoza o trovanju. Stoga ostaje uvjerljiv zaključak da količina arsena u Napoleonovoj kosi jest visoka, ali ne i smrtonozna, odnosno da nije riječ o dokazu o trovanju.

Argumenti o smrti zbog hepatitisa, disenterije, trovanja ili medicinski pogrešnog tretmana po mom sudu imaju više loših strana negoli dobrih. Međutim, postoji još jedna genijalna i intelektualno zanimljiva teorija, koja je dobila dobre kritike otkad se pojavila pred više od deset godina. Ona dobro obuhvaća mnoge Napoleonove bolesti. Dr. Wardner D. Ayer, u članku Njujorškog Journal of Medicine prihvaća da je rak bio uzrok smrti, ali tvrdi da je riječ o još jednom kliničkom uzroku koji može objasniti hepatitis, disuriju, hemoroide i mnogo štošta. Riječ je o bolesti shizostomiasa, koja je pronađena u autopsijama mumija prastarih faraona, i kojom se Napoleon mogao zaraziti tijekom napada na Egipat.

Taj parazit skraćuje život nekoliko stotina milijuna ljudi u tropskim i subtropskim zonama. Primjerice gotovo 90% stanovnika Rodezije i četvrtinu stanovnika Puerto Rica i drugih karipskih otoka. Uzrok je shizostoma, mikroskopska kreatura koja nalazi svog neposrednog domaćina u puževima koji imaju stanište u baruštinama i irigacijskim jarcima. Larve buše kožu ljudi koji rade ili se kupaju u takvim vodama, ulaze u krvotok, napadaju jetru, pluća, crijeva, a posebno urinarni trakt i rektum. Tamo liježu svoja nazubljena jajašca. Nastaju generaciju za generacijom nastaju novi paraziti, i stvaraju niz simptoma, slabost i osjetljivost na druge bolesti. Ta se bolest opisivala u egipatskim papirusima pred više od tri tisuće godina, a u ranom remek djelu biopovijesti Marc Armand Ruffer je 1910 objavio da je napravio autopsiju šest mumija iz dvadesete dinastije, te da je u dvije od njih pronašao kalcificirana jajašca shizostome. Izvor bolesti nije se poznavao sve do 1851., kada je tu bolest imenovao dr. Theodor Bilharz iz Berlina. Po njemu se još zove bilharcija, odnosno

shizostomiasa prema njezinom uzorku; britanski vojnici u Africi zvali su je “Bill Harris” a Napoleonove trupe su je klele kao “egipatsku hematuriju”.

Napoleon je proveo godinu i četiri mjeseca u Egiptu između 1798. i 1799. Tada je već imao naviku dugo se kupati, pa je to mogao činiti i u zaraženoj vodi. Počeo je pokazivati mnoge uobičajene simptome – jaku urinarnu bol, povećana jetra, bol s desne strane, hemoroide, kožne rane, natečene zglobove, suhi kašalj, i bubrežne kamence. Svi su ti simptomi osim hemoroida započeli nakon njegova povratka iz Egipta. U stvari imao je sve simptome te bolesti osim urinarnog krvarenja. Povremeni kašalj i takozvane tuberkule koje su se pokazale pri autopsiji na lijevom plućnom krilu mogle su biti rezultat bilharzije. Kašalj tijekom Napoleonova života nije upućivao na tuberkulozu, a dr. Ayer ističe kako nazubljena, čvrsta jajašca shizostome mogu stići i u pluća i prouzročiti nešto što liči na tuberkulozne nodule...

Sada bismo već mogli napustiti Napoleonov dijagnostički stol, pun teorija o trovanju, hemoroidima, i parazitima, ali ostaje još jedno medicinsko pitanje, možda važnije od uzroka njegove smrti. Riječ je o dramatičnoj promjeni izgleda, ličnosti i vitalnosti koju je Napoleon počeo pokazivati u svojim kasnim tridesetim godinama. Napoleon je utjecao na svijet kao bilo koji drugi čovjek, a njegova je promjena zdravlja utjecala na njegovo rukovođenje. A time se postavlja pitanje s kojim smo započeli – o Napoleonovim žlijezdama.

Mladi Napoleon je bio mršav, nalik na jastreba, krut u tijelu i inteligenciji. Poput mnogih ljudi koji su stekli veliku moć, imao je golemu energiju koja mu je omogućavala da više i duže radi od većine drugih, intenzivno koncentriran vladajući bezbrojnim detaljima. Katkada je spavao samo nekoliko sati po noći, ili vrlo kratko tijekom dana. Svoje je trupe vodio kao časnik na terenu i pokazivao je veliku vitalnost svog intelekta i emocija. Kao smjeli taktičar, majstor logistike, političar, zakonodavac, manipulator pojedincima i masama. Imao je hrabrosti, lakoće i briljantnog smisla za teatralno, što je uključivalo uključivanje i isključivanje svojega bijesa, već prema potrebi šarmiranja, čime je stekao ne samo poštovatelje već i obožavatelje. Okrunio se kada je imao 36 godina. Međutim, tijekom sljedećih par godina dogodile su se velike promjene. Lice mu se zaoblilo, ruke udebljale, kosa prorijedila i posivila; dobio je trbuh. Njegov osjećaj veličine uvijek je bio razvijen, temperament nagao, ali sada se činilo da to postaje sve gore otkako je nestalo samodiscipline. Bližnji su se bojali njegovih ambicija i tantruma. Neki su rekli da je poludio. Marljivi Talleyrand počeo se udaljavati od zvijezde koja je počela padati. Premda je Napoleon bio svadljiv, često je bio letargičan i nesposoban za koncentraciju. Carnot, njegov ministar rata, napisao je tijekom pohoda na Rusiju: “Više ga ne prepoznajem. Bio je mršav, skroman, tih. Sada je debeo i namćorast. Pospan je i misli mu lutaju. On, koji je nekoć donosio brze odluke, sada traži svakojake savjete, sada govori a ne djeluje.” To je bio Napoleon koji je izgubio u klinču kod Waterlooa.

Pred nekoliko desetljeća ta se promjena objašnjavala neuravnoteženošću štitnjače. Hiperaktivna štitnjača međutim nije dovoljna da kaskamo za Napoleonovom britkošću i genijem. A Napoleonove promjene sredinom njegova života teško se slažu s myxedemijom, ili smanjenom aktivnošću štitnjače. Nadalje, obiljni poremećaji štitnjače obično su dosljedni i progresivni, a promjene kod Napoleona bile su trenutačne i nepotpune. Tijekom prve polovine ovoga stoljeća, velikog doba otkrića i

očekivanja u endokrinologiji, hormonalna su objašnjenja cvjetala. Tiroidna teorija stoga se danas zanemaruje, ali one dramatičnije su još uvijek žive.

Najhrabriju takvu teoriju naveo je promatrač Walter Henry, jedan od liječnika promatrača Napoleonove autopsije. On je napisao da je Bonaparte bio posve debeo, a njegova koža blijeda, krhka, gotovo bez dlaka. "Pubis" pisao je kasnije "je jako ličio na mons veneris kod žena. Mišići prsiju bili su mali, ramena uska, a bokovi široki. Penis i testisi bili su vrlo mali, pa se činilo da cijeli genitalni sistem prikazuje fizički uzrok za odsutnost seksualne požude koji je prema glasinama karakterizirao pokojnika."

Gotovo stoljeće kasnije, u vrijeme uzbuđenja zbog efekata spolnih i razvojnih hormona, Henryjeve riječi potaknule su redijagnozu Napoleonovih promjena sredinom života. Dr. Leonard Gutrie, londonski neurolog, napisao je 1913. da je car patio od Froehlichovog sindroma. Riječ je o smanjenom djelovanju hipofize ili "glavne žlijezde" ispod mozga koja regulira glavnu endokrinog sistema, te utječe na rast, seksualnost i emocije. U jačem obliku, poremećaj zaustavlja tjelesni i genitalni razvoj i stvara pretilost, mentalnu retardaciju i slabu fizičku i umnu energiju. Drugi medicinski povjesničari prihvatili su i razradili tu ideju. Britanski urolog i kirurg J. Kemble pisao je o Napoleonovim "infantilnim genitalijama". Dr. A. Cabanes, ističe Napoleonovu sredovječnu korpulenciju, sijedu kosu, zdepaste ruke, te ga naziva hipofiznim eunuhom.....

Svi oni koji zastupaju i traže dokaze o Napoleonovim "infantilnim genitalijama" i "hipogonadizmu" suočavaju se s brojnim nedosljednostima. Prvo, Henryjeve početne primjedbe treba čitati s oprezom. Očito je želio postići neki efekt... Očito je na bilo koji način želio da se stekne dojam o Napoleonovom pomanjkanju muškosti. Trebali bismo se zapitati je li uopće uzeo u obzir jednostavnu činjenicu da se penis i skrotum u usporedbi s ostalim dijelovima tijela smanjuju nakon smrti.

U stvari svi koji su isticali Napoleonov niski stas i debljinu malo su pretjerivali. Napoleon je bio visok 5stopa6, a to je vjerojatno bila prosječna visina Francuza u to vrijeme. Općeprihvaćen stav o njegovoj malenosti potječe od netočnog prijevoda francuskog mjere za stopu, ili pieds de roi; francuska mjera zabilježena pri autopsiji 5,2 u stvari je 5stopa6 i pol inča prema engleskim mjerama. Napoleon se sprdao svojom nevojničkom pojavnošću i nježnom kožom tijekom sedentarnih godina na Sv. Heleni, i tvrdio da bi mu žene mogle pozavidjeti na rukama i prsima. Ali ne možemo tvrditi da su njegove tjelesne promjene bile abnormalne. Mnogi hormonalno zdravi muškarci imaju malo tjelesnih dlaka i tijekom srednje dobi razvijaju nakupine masti preko mišića prsiju i pubisa. Čak i Kemble, koji vjeruje da je Napoleon bolovao od pituitarne deficijencije upozorava da "široki bokovi mogu biti više varka negoli stvarnost zbog nakupina masti, čime se stvara dojam usporedne uskoće ramena." Napoleona su uvijek opisivali kao osobu s malim rukama; nije ni čudo da su postale zdepaste kada se udebljao. Napokon, moramo dopustiti da su ljudi koji su očekivali titana bili razočarani kada su vidjeli prosječnog čovjeka srednje dobi, čiji je maleni okvir dobio na težini.

Napoleonova "čestitost" odnosno impotencija ili sterilnost, kao dokaz poremećaja hipofize također je problematična. Napoleonov spolni život bio je predmet stalnog ogovaranja za njegova života, uglavnom zbog toga što mu Josephina nije stvorila

nasljednika. On je začeo s dvije druge žene, osjetio je novo samopouzdanje, uzeo drugu ženu i postao otac druge djece s njom i s drugim ljubavnicama. Imao je nekoliko vrlo romantičnih veza, prema obje žene i prema svojoj poljskoj ljubavnici Madame Walewskoj, ali inače, čini se da je bio nagao i odlučan ljubavnik. Očito je seksu prilazio kao i hrani, gutao ju je u kratkim predasima vrtloga ratovanja kao general i car. On je doduše spominjao svoju “slabost u igri ljubavi” i komentirao ogovaranja o svojoj sterilnosti. Uzevši sve u obzir, čini se da njegove riječi ukazuju na povremenu psihogenu impotenciju, posebno tijekom zadnjig gorkih godina s Josephinom. Ukratko, bio je nespretan i povremeni ljubavnik čija je strast bila moć a ne žene. Sam je govorio: “moja je ljubavnica – moć”. Ali teško da je bio impotentan ili sterilan, kao što čini se brojni pokušavaju dokazati. Postoje mnogi pouzdani svjedoci njegovih seksualnih susreta sa ženama, a u svojoj je oporuci naveo ne samo svoje legalne nasljednike nego i dvoje vanbračne djece....

....

Napoleonovu post-postmortemu nije kraj; možda kraja nikada neće biti. Trenutno on pruža neke zanimljive mogućnosti, neke ludosti i posebne pristranosti – sve je to primjer ograničenja medicinske biografije kakva se obično prakticira. Njihovi pogrešni tragovi i dvosmislice kazuju budućim biopovjesničarima da poboljšaju svoje metode i da ih koriste s većom brižnošću, imaginacijom i sa širim svjetonazorom.

preveo: Darko Polšek